

Kościół

na drogach
przeszłości

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

Wydział Teologii

Instytut Nauk Teologicznych

Jan Walkusz
Marcin Nabożny

Kościół *na drogach* przeszłości

Wydawnictwo KUL
Lublin 2020

Recenzenci
ks. prof. dr hab. Anzelm Weiss, KUL
ks. prof. dr hab. Bernard Kołodziej, UAM

Opracowanie redakcyjne
Magdalena Czarnecka

Adiustacja i korekta
Maria R. Paubska

Opracowanie komputerowe
Zuzanna Guty

Projekt okładki
Agnieszka Gawryszuk

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2020

ISBN 978-83-8061-823-7

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H, 20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, <http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Ks. Marcin Wysocki

ITINERIBUS ECCLESIAE. OJCOWIE KOŚCIOŁA MISTRZAMI ZROZUMIENIA DZIEJÓW KOŚCIOŁA

W listopadzie 2006 r. na łamach „First Things”, opiniotwórczego i znanego czasopisma chrześcijańskiego w Stanach Zjednoczonych, ukazał się artykuł autorstwa Russella RONALDA RENO – wykładowcy Uniwersytetu Creighton – pod zmiennym tytułem: *Powrót Ojców*¹. Na samym początku autor odwołuje się do trzeciej części książki Clivea STAPLESA Lewisa, *Opowieści z Narni*, w której młody książę Kaspian w obliczu zagłady i upadku królestwa decyduje uciec się do swej ostatecznej nadziei – magicznego rogu, który zawsze sprowadza pomoc do Narni. To wezwanie rogu rozbrzmiewa wstecz przez stulecia i sięga do dalekiego świata, przyzywając do Narni jej starożytnych królów i królowe. W książce dźwięk rogu sprawia, że oni powracają i odwracają losy bitwy². Autor artykułu konstatuje, interpretując ten obraz zaczerpnięty z powieści Lewisa:

W dzisiejszych czasach wierni są żarliwi, ale czujemy, że jesteśmy w takim zamęcie, jak zwolennicy Starej Narni – i zdajemy się dąć w magiczny róg, który przyzywa z powrotem postaci z chrześcijańskiej przeszłości. Kto by pomyślał, że w pierwszych latach XXI wieku najbardziej żywą i najpoważniejszą dziedziną chrześcijańskich badań stanie się patologia? Ale to prawda. Ojcowie Kościoła wracają³.

¹ Zob. R.R. Reno, *The Return of the Fathers*, „First Things” 167 (2006), s. 15–20.

² Tamże, s. 15.

³ Tamże, s. 15–16.

W dalszym wywodzie kreśli autor analizę współczesnej sytuacji Kościoła, wiary i teologii, a co najważniejsze dla nas – również uniwersytetów, w tym katolickich. Stwierdza:

Z pewnością potrzebujemy ich pomocy. Wykładam na katolickim uniwersytecie, który zatrudnia setki profesorów, i dowody łatwo zauważyć. Tylko dwóch lub trzech naukowców potrafi albo jest w stanie mówić o relacji pomiędzy prawdami wiary a hipotezami naukowymi. Nikt nie studiuje ani nie uczy Dantego. Obszerna współczesna tradycja katolickiego nauczania społecznego nie odgrywa żadnej roli w politologii. Wydziały historii nie zatrudniają nikogo, kto uczyłby o średniowieczu. Inicjatywy administracyjne nieustannie podkreślają »różnorodność«, czego praktycznym skutkiem, zamierzonym lub nie, jest powolna reorientacja kadry i programu nauczania odwracających się od kolektywnego wyakcentowania tradycji intelektualnej zachodniego chrześcijaństwa. Emerytowany profesor, którego specjalizacją są Dryden i Pope, zostaje zastąpiony młodym doktorem, którego zainteresowania obejmują tzw. gender studies i teorię postkolonialną⁴.

Takie opinie i rozważania wydają się szczególnie aktualne i celowe, gdy podejmujemy refleksję nad historią w 55. rocznicę powołania do istnienia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, nie tak dawno świętującego swoje stulecie, instytutu naukowego, którego celem był i jest namysł nad przeszłością, nad Tradycją, nad tym, że właśnie przede wszystkim *historia christiana magistra vitae est*. Z pewnością w uszach twórców Instytutu Historii Kościoła, wśród których był wybitny polski patrolog, o. Jan Maria Szymusiak⁵, brzmiały żywo wezwania Soboru Watykańskiego II o konieczności powrotu *ad fontes*. Być może oni wówczas przygotowywali już ten magiczny róg, w który trzeba nam dzisiaj zadać? Budując i uświadamiając sobie obecnie drogi, po których kroczy historia, trzeba nam na nowo powrócić na owe ścieżki Kościoła, którymi podążali ci, których życie i dzieła zgłę-

⁴ Tamże, s. 16.

⁵ Zob. R. Prejs, *Pięćdziesiąt lat Instytutu Historii Kościoła i Patrologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2014, s. 24.

biamy, bo oni pozostają bezsprzecznie mistrzami zrozumienia dziejów Kościoła i tego od nich możemy się uczyć. Jednocześnie możemy się także uczyć, czego na tych drogach unikać.

Miał już z pewnością takie myślenie ojciec chrześcijańskiej historiografii – Euzebiusz z Cezarei – gdy we wstępie do swej *Historii kościelnej* stwierdzał:

Postanowiłem spisać dla potomnych sukcesje świętych apostołów oraz czasy, które upłynęły od naszego Zbawiciela aż po nasze dni, czyli wszystko, co tylko wielkiego i znakomitego dokonało się w historii kościelnej, jak wielcy ludzie sprawowali rządy w najwybitniejszych Kościołach i nimi kierowali, *jakie osobistości, z pokolenie na pokolenie, ustnie i na piśmie sprawowały poselstwo Słowa Bożego* oraz jacy ludzie, jak znaczni i kiedy, uwiedzeni czarem nowinek, zabrnęli w najpoważniejsze błędy, sami obwołali się twórcami fałszywej gnozy i bez litości jak „wilki drapieżne” (Dz 20, 29) trzebili Chrystusową trzodę⁶.

Kim są więc owe osobistości, ci, którzy mogą nam pomóc w ocaleniu naszego królestwa, w podążaniu *itineribus Ecclesiae* i którzy powinni być naszymi mistrzami w rozumieniu tego, co za nami, co wokół nas i co przed nami? Dla św. Atanazego byli wzorem i przykładem, dlatego uważał on, że „życie nasze należy układać według wzorów Świętych i Ojców, ich należy naśladować”⁷. Oni bowiem „pierwotną Tradycję, naukę i wiarę Kościoła katolickiego, którą Pan dał i Apostołowie przepowiadali, jako ojcowie przekazali”⁸. Zaś dla Bazylego z Cezarei byli „kolumnami Kościoła, sławnymi wodzami i patronami, pełnymi wiedzy i mocy Ducha Świętego”⁹. W swoim *Commonitorium* Wincenty z Lerynu, który zebrał i sprecyzował zachodnią myśl dotyczącą określenia, kim jest Ojciec Kościoła i jaka jest jego rola, przedstawił niemal encyklopedyczną definicję, pisząc, że

⁶ Euzebiusz z Cezarei, *Historia ecclesiastica* I 1, tłum. A. Caba, Źródła Myśli Teologicznej 70, Kraków 2013, s. 17.

⁷ Atanazy Aleksandryjski, *Epistula ad Dracontium* 4.

⁸ Atanazy Aleksandryjski, *Epistula ad Serapionem* I 28.

⁹ Bazyli Wielki, *De Spiritu Sancto* 75.

aby odkryć prawdę, co jest przecież celem historii i teologii, „trzeba zebrać poglądy Przodków i radzić się ich w tej mierze; rozumie się poglądy tylko tych Przodków, którzy choć żyli w różnych miejscach i czasach, wytrwali jednak w społeczności i wierze jednego Kościoła powszechnego i okazali się przez to miarodajnymi nauczycielami”¹⁰.

W czasach zaś najnowszych św. Jan Paweł II w swoim liście apostołskim *Patres Ecclesiae* na 1600. rocznicę śmierci św. Bazylego (1980) na nowo przypomniał i określił, za kim należy podążać i do kogo należy się zwracać w trudnych chwilach i wątpliwościach. W liście tym pisał tak:

Ojcami Kościoła, słusznie nazywa się tych świętych, którzy w ciągu pierwszych wieków potęgą swej wiary, wzniosłością i bogactwem swej nauki wnieśli weń nowe siły żywotne i sprawili, że się wspañiale rozwijał. Są rzeczywiście „ojcami” Kościoła, ponieważ od nich poprzez Ewangelię Kościół otrzymał życie. Są również jego budowniczymi, ponieważ na jedynym fundamencie, położonym przez Apostołów, którym jest Chrystus, budowali Kościół Boży w jego zasadniczych strukturach. Kościół jeszcze dziś żyje życiem zaczerpniętym od swych Ojców i na podwalinach położonych przez pierwszych budowniczych dziś jeszcze jest budowany wśród przeciwności towarzyszących jego wędrowce i jego codziennemu wysiłkowi. Tak więc byli oni i pozostaną na zawsze Ojcami, sami bowiem są jakby stałą konstrukcją Kościoła i poprzez wszystkie wieki pełnią dla Kościoła wierną służbę. Stąd też każde następne głoszenie Ewangelii i nauczanie, jeśli chce być autentyczne, musi być uzgodnione z ich nauczaniem, każdy charyzmat i każdy urząd musi czerpać z żywego źródła ich ojcostwa, każdy nowy kamień dołożony do świętej budowli, która stale rośnie i poszerza się, musi mieścić się w ramach podwalin położonych przez nich i z podwalinami tymi musi być zespolony. Prowadzony tą pewnością, Kościół niestrudzenie wraca do ich pism, pełnych mądrości i zawsze świeżych, i stale przywodzi je na pamięć¹¹.

¹⁰ Wincenty z Lerynu, *Commonitorium* 3.

¹¹ Jan Paweł II, *List apostolski „Patres Ecclesiae” papieża Jana Pawła II z okazji 1600. rocznicy śmierci św. Bazylego, „Vox Patrum”* 3 (1982), s. 247–248.

W tym duchu Urząd Nauczycielski Kościoła od wielu lat wskazywał na konieczność uwzględnienia i podążanie *itineribus Ecclesiae* właśnie śladami Ojców. Odpowiedź na pytanie o zasadność podążania za myślą i przykładem Ojców Kościoła wyraża doskonale *Instrukcja o studium Ojców Kościoła* Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego z 10 listopada 1989 r. Kongregacja pisze w niej, iż u Ojców

[...] znaleźć można niezmiennie prawdy, które leżą u podstaw każdej autentycznej odnowy. Myśl patrystyczna jest chrystocentryczna; stanowi przykład teologii jednolitej, żywej, wypracowanej w kontakcie z problemami posługi duszpasterskiej i stanowi znakomity model katechezy, źródło poznania Pisma Świętego i Tradycji, jak również całego człowieka i prawdziwej tożsamości chrześcijańskiej¹².

Na szczególną uwagę zasługuje również list papieża Pawła VI, skierowany do kardynała Michela Pellegrino, arcybiskupa Turynu, znawcy literatury wczesnochrześcijańskiej i jednego z fundatorów Międzynarodowego Stowarzyszenia Badań Patrystycznych (AIEP). W liście tym, przywołanym później przez powyżej wspomnianą Instrukcję, Ojciec Święty zwraca uwagę na potrzebę studium Ojców Kościoła, również ze względów odnowy duszpasterskiej:

Studium ojców, bardzo pożyteczne dla wszystkich, jest bezwzględnie konieczne dla tych, którym na sercu leży odnowa teologiczna, duszpasterska i duchowa rozpoczęta przez Sobór i którzy pragną z nią współpracować. U Ojców bowiem znaleźć można niezmiennie prawdy, które leżą u podstaw każdej autentycznej odnowy¹³.

A Vaticanum II w *Dekrecie o postudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”* mówi, iż

¹² *Instrukcja Kongregacji d/s Wychowania Katolickiego o studium Ojców Kościoła w formacji kapłańskiej* 16, „Vox Patrum” 18 (1990), s. 14–15.

¹³ Paweł VI, *List do Jego Eminencji Kardynała Michele Pellegrino na stulecie śmierci J.P. Migne’a*, 10 maja 1975, „Acta Apostolicae Sedis” 67 (1975), s. 471.

[...] wiedza szafarza świętego winna być święta, bo wzięta ze świętego źródła, do świętego celu jest skierowana. Przede wszystkim czerpie się ją z czytania i rozważania Pisma Świętego, ale również owocnie zasilą się studiowaniem pism Ojców i Doktorów Kościoła oraz innych dokumentów tradycji¹⁴.

Kościół więc nieustannie wskazywał na Ojców Kościoła jako wzory i przykłady podążania drogami Kościoła, również wtedy, gdy te drogi plątały się i trzeba je było odnajdywać na nowo i prostować.

Ale i „zwykli” teologowie mieli owo poczucie znaczenia i obecności tych Wzorów, gdy zwracali uwagę na konieczność powrotu do Ojców i podążania ich śladami. Gdyż, jak przypomina o tym nasz profesor, ks. Mariusz Szram, przywołując Jeana Daniélou i Hansa Urs von Balthasara:

[...] jako doskonali znawcy problemów ludzkiej duszy, mogą właśnie Ojcowie Kościoła najlepiej odpowiedzieć na wiele pytań stawianych zarówno przez współczesnego teologa, jak i zwykłego chrześcijanina. Mogą oni także „użyźnić” myślenie dzisiejszych ludzi wszechstronną kulturą i głęboką duchowością oraz niezwykłą intuicją pierwotnej wiary czasów bliskich Chrystusowi i Apostołom.

To przecież Daniélou uznał również, że przywoływana już tutaj odnowa, ta nowa wiosna Kościoła musi dokonać się przez powrót do owej pierwszej wiosny, czyli do okresu jego dojrzewania, kiedy to – jak pisał inny wybitny teolog Hans Urs von Balthasar – Kościół miał, mówiąc metaforycznie, „18 lat” i był pełen świeżych sił twórczych¹⁵. Ten postulat powrotu do źródeł stał się jednym z haseł Soboru Watykańskiego II. Pozostaje on nadal aktualny, szczególnie w czasach,

¹⁴ Sobór Watykański II, *Dekret o postudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*, 19, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1967.

¹⁵ Por. H. Urs von Balthasar, *Présence et pensée. Essai sur la philosophie religieuse de Grégoire de Nysse*, Paris 1988, s. 13–14; M. Szram, *Jean Daniélou – odnowa teologii przez tradycję patrystyczną*, [w:] *Wybitni teologowie XX wieku. Krąg języka francuskiego*, red. J. Jezierski, Olsztyn 2004, s. 51.

gdy post-oświeceniowy scjentyzm i postmodernistyczna pogarda dla wszelkiej tradycji i autorytetów nakazują bardziej wątpić niż wierzyć i usiłują niekiedy pozbawić teologię jako naukę duchowej głębi, a nawet odmówić jej racji bytu. I dlatego ks. prof. M. Szram konstatuje:

Ojcowie Kościoła uświadamiają nieustannie, że rozwiązanie problemów jakiejkolwiek epoki w duchu chrześcijańskiej wiary nie polega na dostosowaniu się do sposobu myślenia świata, ale że głównym celem orędzia chrześcijańskiego jest przemiana świata i człowieka przez wprowadzenie doń światła i tchnienia, czy też – jak mówi Balthasar – ducha i ognia, którego on sam sobie dać nie może¹⁶.

W tak zarysowanej perspektywie Ojcowie są przede wszystkim wzorami wierności Tradycji i Kościołowi, są przekazicielami zdrowej doktryny, świadkami istnienia systemu prawd i praw, pewnymi nauczycielami i wzorami postępowania. I jeżeli dziś mówimy o Ojcach jako mistrzach zrozumienia historii to przede wszystkim w tym właśnie wymiarze. W doskonałym artykule *Studia historyczne w kontekście aktualnego nauczania teologii* o. Henri Crouzela z 1977 r. autor daje fenomenalną analizę nauczania historii i teologii. Wskazuje on na przyczyny niechęci i niezrozumienia historii i podaje kilka powodów po temu, a wśród nich najpoważniejszy, jakim jest brak zrozumienia, czym rzeczywiście jest Tradycja, błędnie rozumiane *aggiornamento* oraz zagubienie pewnego systemu teologicznego¹⁷. Patrząc na nie z punktu widzenia patrologa, łatwo skonstatować, że te właśnie cechy i umiejętności, jak wskazaliśmy powyżej, posiadali i przekazywali właśnie Ojcowie Kościoła.

Nasz rodzimy autor i nestor polskiej patrologii – ks. prof. Marek Starowieyski – podobnie ubolewa nad kondycją teologii i historii Kościoła oraz ich atomizacją. Widzi w tym przyczynę rozejścia się obu

¹⁶ M. Szram, *Ojcowie Kościoła o tożsamości teologii*, „Perspektywy Kultury” 27 (2019), s. 31-54.

¹⁷ Zob. H. Crouzel, *Studia historyczne w kontekście aktualnego nauczania teologii*, „Vox Patrum” 16 (1989), s. 155-161.

tych dziedzin, co przeciwstawia on sytuacji, jaką możemy dostrzec u Ojców Kościoła, a następnie stwierdza:

Teologia [szeroko pojęta – M.W.] stała się jakąś skomplikowaną gnozą istniejącą coraz bardziej na marginesie problemów ludzkich. Najpierw Pan Bóg w niej został zdeformowany, następnie człowiek. Została subtelna spekulacja, którą teologowie [ale i historycy – M.W.] sobie śpiewają a Muzom, może nie bardzo Muzom, bo one, panie piękna, nic by nie rozumiały z tej dziwnej mowy, by nie powiedzieć bełkotu, dla wtajemniczonych. *Sztuka jest kształtem miłości* – pisał Norwid. Jeśli więc chcemy z powrotem zhumanizować tę zdehumanizowaną teologię musi i ona stać się kształtem miłości do Boga i do człowieka, w nieustannym dialogu z nim i z Bogiem. Nie idealizuję epoki patrystycznej. Nie we wszystkim była dla nas wzorem do naśladowania. [...] Ale bardzo bym chciał abyśmy my, teologowie, powrócili do tradycji uprawiania teologii humanistycznej Ojców: w łączności z Bogiem i ludźmi, połączonej z modlitwą i z miłością¹⁸.

I może właśnie po to trzeba nam dzisiaj wyjąć nasz magiczny róg i zadać, aby naprawdę powrócili Ojcowie, którzy są dla nas mistrzami podążania *itineribus Dei, Ecclesiae hominisque*.

Bibliografia

Źródła

- Atanazy Aleksandryjski, *Epistula ad Dracontium*, tłum. L. Gładyszewski, [w:] *Antologia Listu Starochrześcijańskiego*, red. L. Małunowiczówna, *Starożytne Teksty Chrześcijańskie* 2, Lublin 1976, s. 68–73.
- Atanazy Aleksandryjski, *Epistulae IV ad Serapionem*, tłum. S. Kalinkowski, *Źródła Myśli Teologicznej* 2, Kraków 1996.
- Bazyli Wielki, *De Spiritu Sancto*, tłum. A. Brzóstowska, Warszawa 1999.

¹⁸ M. Starowieyski, *Humanizacja i dehumanizacja teologii*, [w:] M. Starowieyski, *Z historii wczesnego chrześcijaństwa. Biblia, męczennicy, poganie i inni*, Kraków 2015, s. 26.

- Euzebiusz z Cezarei, *Historia ecclesiastica*, tłum. A. Caba, Źródła Myśli Teologicznej 70, Kraków 2013.
- Instrukcja Kongregacji d/s Wychowania Katolickiego o studium Ojców Kościoła w formacji kapłańskiej, „Vox Patrum” 18 (1990), s. 7–39.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Patres Ecclesiae” papieża Jana Pawła II z okazji 1600. rocznicy śmierci św. Bazylego*, „Vox Patrum” 3 (1982), s. 247–272.
- Paweł VI, *List do Jego Eminencji Kardynała Michele Pellegrino na stulecie śmierci J.P. Migne’a*, 10 maja 1975, „Acta Apostolicae Sedis” 67 (1975), s. 469–473.
- Sobór Watykański II, *Dekret o postudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1967, s. 487–517.
- Wincenty z Lerynu, *Commonitorium*, tłum. J. Stahr, *Pisma Ojców Kościoła* 8, Poznań 1928.

Literatura

- Crouzel H., *Studia historyczne w kontekście aktualnego nauczania teologii*, „Vox Patrum” 16 (1989), s. 155–167.
- Prejs R., *Pięćdziesiąt lat Instytutu Historii Kościoła i Patrologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2014.
- Reno R.R., *The Return of the Fathers*, „First Things” 167 (2006), s. 15–20.
- Starowieyski M., *Humanizacja i dehumanizacja teologii*, [w:] M. Starowieyski, *Z historii wczesnego chrześcijaństwa. Biblia, męczennicy, pogaństwo i inni*, Kraków 2015, s. 15–26.
- Szram M., *Jean Daniélou – odnowa teologii przez tradycję patrystyczną*, [w:] *Wybitni teologowie XX wieku. Krąg języka francuskiego*, red. J. Jezierski, Olsztyn 2004, s. 39–52.
- Szram M., *Ojcowie Kościoła o tożsamości teologii*, „Perspektywy Kultury” 27 (2019), s. 31–54.
- Urs von Balthasar H., *Présence et pensée. Essai sur la philosophie religieuse de Grégoire de Nysse*, Paris 1988.

ITINERIBUS ECCLESIAE

OJCOWIE KOŚCIOŁA MISTRZAMI ZROZUMIENIA DZIEJÓW KOŚCIOŁA

Celem niniejszych rozważań, prowadzonych w oparciu o wypowiedzi Ojców Kościoła i Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, jest ukazanie tych pierwszych jako pionierów i mistrzów właściwego rozumienia dziejów Kościoła oraz tego wszystkiego, czego w materii historii Kościoła możemy się od nich uczyć, ale także, czego na tych drogach unikać.

Słowa kluczowe: Ojcowie Kościoła, historia Kościoła, historia

*ITINERIBUS ECCLESIAE. THE CHURCH FATHERS AS THE MASTERS OF
PROPER UNDERSTANDING OF THE HISTORY OF THE CHURCH*

The purpose of the paper, based on the statements of the Church Fathers and of the Church's Magisterium, is to show the Church Fathers as the pioneers and the masters of proper understanding of the history of the Church and to show all that we can learn from them in the history of the Church, but also what to avoid on these roads.

Key words: Fathers of the Church, Church Fathers, History of the Church, history

SPIS TREŚCI

<i>Wprowadzenie</i>	5
KS. KRZYSZTOF DALECKI	
Nowa koncepcja kształtowania kleru według Ignacego Henryka von Wessenberga jako podstawa odnowy duszpasterskiej w diecezji konstancjańskiej (1815–1821)	9
MAREK INGLOT SJ	
Historia Kościoła na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim	25
KS. ADAM JASZCZ	
Aplicación del Concilio Vaticano II a las realidades de las diócesis polacas por medio del sínodo diocesano	37
ВЛАДИМИР С. КОШЕЛЕВ, ДЕНИС Г. ЛАРИОНОВ	
Европа в белорусских учебниках по истории	57
KS. MICHAŁ KRAWCZYK	
„Wierni synowie Ojczyzny”. Starania mieszkańców Radomia (1918–1936) o powrót do miasta oo. Bernardynów	75
MARIUSZ KRZYSZTOFIŃSKI	
Biskup Ignacy Tokarczuk w służbie Konferencji Episkopatu Polski (1965–1981)	95
MATEUSZ LECHWAR	
Kronika parafii Bieździedza jako źródło badań nad historią regionu	131
KS. MICHAŁ LUDEWICZ	
„Bóg codziennie przez swoje służby czyni znaki i wielkie cuda”. Cuda przejawem władzy Boga nad światem w świetle <i>Liber Pontificalis</i>	145

RADOSŁAW ŁUKASZ MALINOWSKI	
Historia Kościoła w Afryce: starożytne i średniowieczne dziedzictwo w dobie postkolonializmu	161
TOMASZ KAROL MANTYK OFMCAP	
Hedwig of Silesia. Female Sanctity in Transition. An Essay in Medieval Hagiography	175
KS. JAROSŁAW R. MARCZEWSKI	
<i>Quoniam statutum est omnibus hominibus semel mori</i> . Testament ks. Jana Ołdakowskiego (†1629)	231
KS. TOMASZ MOSKAL	
Miejsce nauk pomocniczych w wykładzie historii Kościoła	249
KS. MARCIN NABOŹNY	
Lubla w okresie okupacji niemieckiej	259
PIOTR PLISIECKI	
Historia i archeologia o początkach Kościoła w Lublinie	277
ROLAND PREJS OFMCAP	
Stan badań nad seminariami duchownymi w Królestwie Polskim w latach 1864–1918	291
JOANNA PYSZNA	
Żoliborskie zmartwychwstanki w czasie powstania warszawskiego	307
GRZEGORZ KAMIL SZCZECINA	
Patriotyczne aspekty Mszy św. za Ojczyznę sprawowanych przez bł. ks. Jerzego Popiełuszkę	329
KS. JAN WALKUSZ	
Instytut Historii Kościoła i Patrologii KUL na tle specjalistycznych studiów historycznokościelnych w Polsce	351
KS. WOJCIECH WITOWSKI	
Kościół parafialne w parafii św. Wawrzyńca w Nowym Sączu- -Biegonicach w świetle źródeł historycznych	365
KS. MARCIN WYSOCKI	
<i>Itineribus Ecclesiae</i> . Ojcowie Kościoła mistrzami zrozumienia dziejów Kościoła	379

CONTENTS

<i>Introduction</i>	5
REV. KRZYSZTOF DALECKI	
The New Conception of the Clergy Formation According to Ignacy Henryk von Wessenberg as the Base of the Pastoral Renewal in the Diocese of Konstanz (1815-1821)	9
MAREK INGLOT SJ	
Church History at the Pontifical Gregorian University	25
REV. ADAM JASZCZ	
Application of the Assumptions of the Second Ecumenical Council of the Vatican to the Situation of Polish Dioceses by a Diocesan Synod	37
ВЛАДИМИР С. КОШЕЛЕВ, ДЕНИС Г. ЛАРИОНОВ	
Europe in Belarusian Historical Textbooks	57
REV. MICHAŁ KRAWCZYK	
"Faithful Sons of the Homeland". Efforts of Residents of Radom (1918-1936) to Return to the City oo. Bernardines	75
MARIUSZ KRZYSZTOFIŃSKI	
Bishop Ignacy Tokarczuk in the Service of the Polish Episcopal Conference 1965-1981	95
MATEUSZ LECHWAR	
The Chronicle of the Bieździedza Parish as a Source of Research on the History of the Region	131
REV. MICHAŁ LUDEWICZ	
"The Almighty God Daily Works Great Signs and Wonders Tthrough his Servants". Miracles as a Sign of God's Power Over the World as Reflected in the <i>Liber Pontificalis</i>	145

RADOSŁAW ŁUKASZ MALINOWSKI	
Church History in Africa: Ancient and Medieval Legacy in the Postcolonial Era	161
TOMASZ KAROL MANTYK OFMCAP	
Hedwig of Silesia. Female Sanctity in Transition. An Essay in Medieval Hagiography	175
REV. JAROSŁAW R. MARCZEWSKI	
<i>Quoniam statutum est omnibus hominibus semel mori</i> . The Will of Rev. Jan Ołdakowski (†1629)	231
REV. TOMASZ MOSKAL	
Place of Auxiliary Sciences in the Lecture of Church History	249
REV. MARCIN NABOŹNY	
Lubla During the German Occupation	259
PIOTR PLISIECKI	
History, Archaeology and the Beginnings of the Church in Lublin ..	277
ROLAND PREJS OFMCAP	
State of Testing about Clerical Seminars in the Kingdom of Poland 1864-1918	291
JOANNA PYSZNA	
The Sisters of the Resurrection from Żoliborz During the Warsaw Uprising	307
GRZEGORZ KAMIL SZCZECINA	
Patriotic Aspects of "Holy Masses for the Homeland" Celebrated by Blessed Fr. Jerzy Popiełuszko	329
REV. JAN WALKUSZ	
The Institute of Church History and Patrology at the Catholic University of Lublin Against the Background of Specialized Church and Historical Studies in Poland	351
REV. WOJCIECH WITOWSKI	
Parish Churches in the Parish of St. Wawrzyniec in Nowy Sącz-Biegonice in the Light of Historical Sources	365
REV. MARCIN WYSOCKI	
<i>Itineribus Ecclesiae</i> . The Church Fathers as the Masters of Proper Under- standing of the History of the Church	379